

KES MÕJUTAB EESTI ÄRIKLIIMAT?

Piret Anton

Käesoleva artikli eesmärk on tutvustada uut otseinvesteeringutega seotud statistikavaldkonda, mis on viimastel aastatel kogu maailmas üha rohkem populaarsust kogunud. Mõistmaks globaliseerumise ulatust ja konkreetse riigi mõju teise riigi majandusele ning toetamaks väliskaubandussuhteid on analüütikud hakanud üha enam tähelepanu pöörama välismaise kontrolli all olevate ettevõtete majandustegevusele.

Maailmamajanduse globaliseerumises mängivad rahvusvahelised äriühingute grupid väga olulist rolli. Et mõista üleilmastumise ulatust, tuleb analüüsida nii otseinvesteeringute statistikat kui ka välismaiste ettevõttegruppide mõju üksikutele riikidele. Viimane sõltub rahvusvaheliste kontsernide tegevusest konkreetsetes riigis, mis mõjutab käivet, tööga hõivatute arvu ning tööjõukulusi. Samuti mõjutab see loodud lisandväärtust, mis võib, aga ei pruugi olla finantseeritud otseinvestorite poolt, toodangu väärtust, kulutusi innovatsioonile jne.

Konkreetse riigi mõju mõõtmiseks allutatakse kõik eespool loetletud näitajad nn kontrolliva üksuse residentsusele ehk kontsernigrupi lõplikku kontrolli omava üksuse riigile. Statistikat, mis mõõdab rahvusvaheliste kontsernide mõju konkreetsele riigile, nimetatakse välismaise kontrolli all olevate äriühingute struktuuri ja tegevust käsitlevaks statistikaks (*Foreign Affiliates Trade Statistics – FATS*). See jaguneb omakorda kaheks. Esimese grupi moodustavad Eestis registreeritud ettevõtjad, kelle tegevuse üle toimub otsustamine välisriigis (*inward-FATS*). Teine grupp on Eesti poolt kontrollitavad välismaised tütaretttevõtted (*outward-FATS*). Euroopa Komisjoni (Eurostati) ja Eesti Statistikaameti koordineeritud projekti raames on *inward-FATS* statistikat koostatud juba alates 2003. aastast. Informatsiooni *outward-FATS* kohta aga veel ei koguta.

2007. aasta 20. juunil jõustus Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EÜ) nr 716/2007, mille kohaselt Eesti on kohustatud alates 2009. aastast edastama Eurostatile *outward-FATS* statistikat, kus andmed edastatakse 2007. aasta kohta. Kohustuslike näitajate hulka kuuluvad Eesti poolt kontrollitavate äriühingute käive, tööga hõivatute arv ja kontrollitavate üksuste arv. Vastavalt kokkuleppele kogutakse andmeid väljaspool Euroopa Liitu asuvate ettevõtjate kohta. Euroopa Liidus registreeritud ettevõtete kohta informatsiooni saamiseks tuleb kasutada liikmesriikide edastatud ning Eurostati summeeritud *inward-FATS* statistika „peegelpilti”, kust on võimalik eraldada Eesti poolt kontrollitavate ettevõtete koondnäitajad. Tervikvaate saamiseks tuleb kaks erinevat allikat summeerida.

Välisotseinvesteeringute all mõistetakse investeeringuid, mis kajastavad rahavooge ja nende jääke erinevate riikide samasse kontserni kuuluvate ettevõtete vahel, kus kapitali päritolu määratakse otsese investori või samasse kontserni¹ kuuluva välismaise ettevõtte järgi. Välisotseinvesteeringute tunnuseks on otsene või kaudne osalus aktsia- või osakapitalis,

¹ Emaettevõtte koos tütar- ja sidusettevõtetega.

mis jääb 10–100 protsendi vahemikku. Otseinvesteeri­jal ei pruugi olla täielikku kontrolli investeeringuobjekti tegevuse üle, sest isegi juhul, kui äriühing on välismaise ettevõtte tütar­ettevõtte, võivad tema otseinvesteeri­ja tegevuse üle kontrolli omada hoopis teised investorid. Investeeringute geograafiline jaotus määratakse kas otsest kontrolli omava otseinvesteeri­ja või samasse gruppi kuuluva kreditori või deebitori järgi. Kui otsesed rahavood lõplikku kont­rolli omava ettevõtte suhtes puuduvad, jääb vastava riigi mõju otseinvesteeringute statistikas registreerimata. Kuna välisotseinvesteeringute statistika kajastab grupi ettevõtete vahelist kapitali liikumist ja sellega seotud tulusid, siis kaasfinantseeri­jad kajastatakse maksebilan­sis­statistikas muude investeeringute all. Seetõttu ei ole ainult otseinvesteeringuid analüüsides võimalik luua otsest sidet lisandväärtuse loomisega.

Selle ettevõtte staatus, kes omab lõpliku kontrolli investeeringuobjekti tegevuse üle, määra­takse kas osaluse järgi omakapitalis (50% või enam hääleõiguslikest aktsiatest või osadest) või muu mõjuvõimu järgi ettevõtte finants- ja majandustegevusele. Kontroll tähendab eel­kõige valitsevat mõju ettevõtte tegevuse üle, kusjuures kontrollija äri- ja finantstegevuse üle puudub valitsev mõju mõne teise institutsiooni poolt. Kontrolli omava üksuse määramine ei pruugi olla sugugi lihtne, sest on olemas erinevaid valitseva mõju liike, nagu kaudne kontroll², vähemuskontroll³ ja jagatud kontroll⁴. Viimase liigi puhul geograafilist jaotust ei toimu ja need ettevõtted klassifitseeritakse eraldi kategooria alla. Vähemuskontrolli puhul omistatakse näi­tajad suurimat osalust omavale investorile.

Käesolev artikkel analüüsib Eestis registreeritud 20 ja enama hõivatuga ettevõtete tegevust, kuna need ettevõtted on ka käibelt suurimad. Toetudes Statistikaameti läbiviidud uuringu­le 2003. aasta andmete põhjal⁵ on selliste ettevõtete panus lisandväärtuse loomisel 72%. Tegevusvaldkondadest ei ole kaasatud põllumajanduse, metsamajanduse, kalanduse ega finantsvahenduse ettevõtted.

2004. aasta lõpu seisuga oli Eestis registreeritud 3537 kahekümne ja enama hõivatuga ette­võtet, mille tegevust juhtisid valdavalt kodumaised omanikud (81%). Viie protsendi ettevõtete omanikud olid kaasanud ka välismaiseid investoreid, kaotamata otsustamisõigust ettevõtte tegevuse üle. Välismaise kontrolli all olid 19% ettevõtetest, millest 26% oli kaudne valitsev mõju (vt tabel 1).

² Kaudne kontroll – emaettevõttel puudub otsene osalus. Oma valitsevat mõju rakendab ta näiteks tütar­ettevõtte kaudu, kelle osalus investeeringuobjekti aktsia- või osakapitalis on suurem kui 50%.

³ Vähemuskontroll – ettevõttel on näiteks kolm erinevat investorit erinevatest riikidest ja ühelgi neist pole osalus suurem kui 50%. Sellisel juhul määratakse kontrolliva üksuse riik suurima osaluse alusel.

⁴ Jagatud kontroll – ettevõttel on kaks võrdse osalusega investorit. Selliste ettevõtete näitajad kajastatakse eraldi kokkuleppelise riigi koodi all.

⁵ Allikas: „Ettevõtete majandusnäitajad 2004”, Statistikaamet.

Tabel 1. Eestis registreeritud äriühingute (20 ja enam hõivatut) arv kontrolliva üksuse asukohariigi järgi (seisuga 31.12.2004)

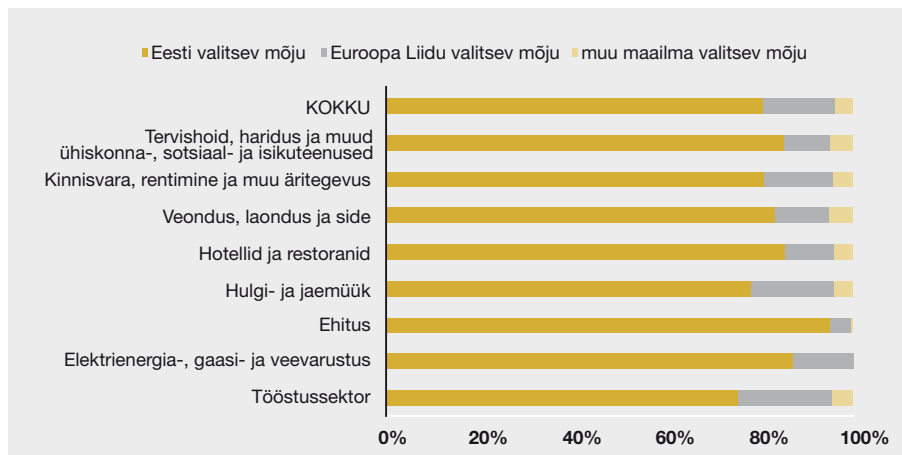
Riik	Kõik äriühingud*	Välisosalusega äriühingud	
		Arv	Osakaal (%)
Soome	220	171	6,2
Rootsi	124	93	3,5
USA	48	30	1,4
Saksamaa	45	42	1,3
Ühendkuningriik	34	23	1,0
Holland	31	26	0,9
Taani	29	27	0,8
Norra	27	12	0,8
Briti Neitsisaared	14	7	0,4
Austria	12	6	0,3
Prantsusmaa	12	11	0,3
Šveits	10	8	0,3
Muu maailm	78	49	2,2
Mitteresidentide kontrollitavad kokku	684	505	19,3
sh Euroopa Liit (v.a Eesti)	547	421	15,5
sh euroala	331	265	9,4
Residentide kontrollitavad kokku	2853	140	80,7
Kokku	3537	645	100

* V.a põllumajandus-, jahindus-, metsamajandus- ja kalandusettevõtjad ning finantsvahendajad
Allikad: Statistikaamet ja Eesti Pank

Tegevusvaldkondadest on residentide kontrolli all kõige enam ehitussektor (95%) ning kõige vähem tööstussektor (75%). Euroopa Liidu riigid kontrollivad keskmiselt 16% ettevõtete tegevust. Riikidest on kõige suurema valitseva mõjuga Soome ja Rootsi, kes kontrollivad poolte välismaise kontrolli all olevate ettevõtete finants- ja äritegevust. Kõige suurem mõju on välisriikidel tööstus- ja kaubandussektoris ja kõige väiksem kontroll tervishoiu, hariduse ja muu ühiskonna-, sotsiaal- ja isikuteeninduse valdkonnas, aga ka kinnisvara, rentimise ja muu äritegevuse ning veonduse, laonduse ja side tegevusaladel (vt joonis 1).

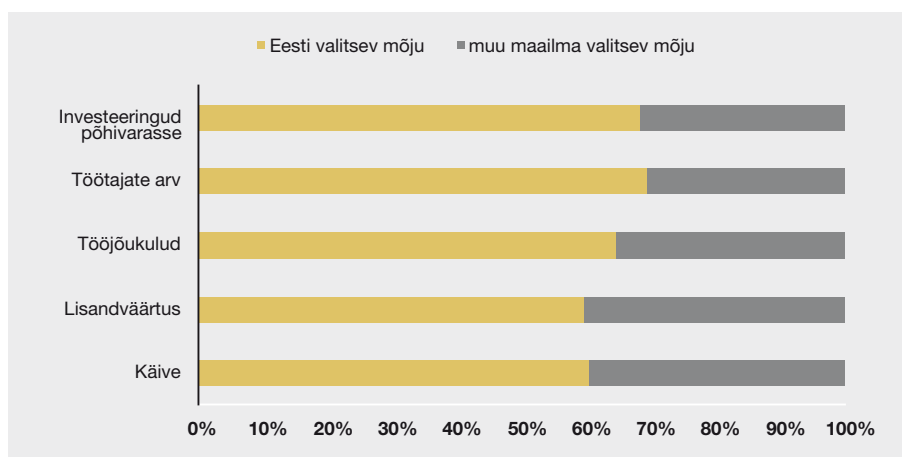
Analüüs viitab otseselt välismaailma poolt kontrollitavate (19%) Eesti ettevõtete suuremale efektiivsusele. Lisandväärtusest loovad need äriühingud 40%, mis 2004. aastal oli ühe töötaja kohta keskmiselt 285 000 krooni. Samas kodumaise kontrolli all olevate firmade vastav näitaja on 100 000 krooni võrra väiksem ehk 185 000 krooni. Realiseerimise netokäibest⁶ andsid välisomanike kontrolli all olevad ettevõtted 40%. Investeeringud põhivarasse võimaldavad laiendada äritegevust, tõsta efektiivsust ja suurendada käivet. Kodumaise kontrolli all olevate äriühingutega võrreldes on nende investeeringud põhivarasse tunduvalt suuremad.

⁶ Kõikide nii põhi- kui ka kõrvaltegevusena valmistatud toodete, teenuste ja kaupade müügist saadud tulu või saadaolev tulu, mis ei sisalda käibemaksu ega aktsiise. Allikas: Riigiteataja. (Toim.)

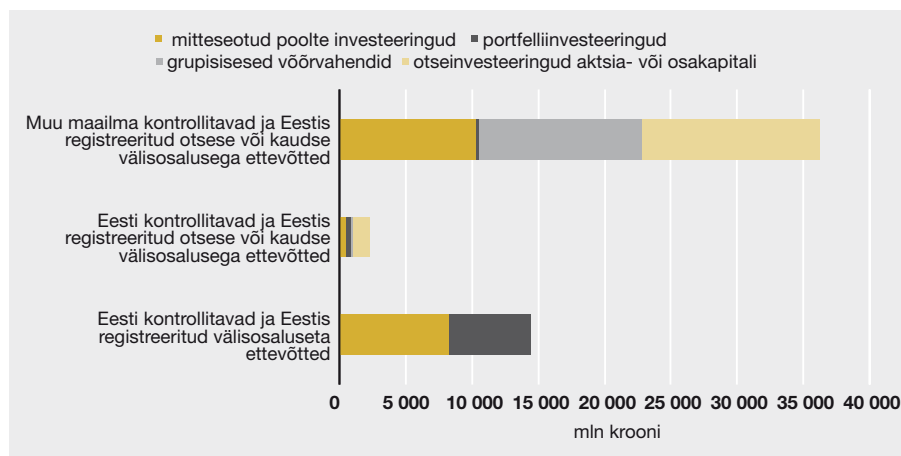
Joonis 1. Valitseva mõju residentsuse osakaal Eestis registreeritud äriühingute (20 ja enam hõivatut) arvus tegevusalade järgi (seisuga 31.12.2004)

Kokkuvõttes võimaldab see kaasata tootmisprotsessi vähem töötajaid ja maksta ligi neljandiku võrra suuremat töötasu. 2004. aastal oli keskmine tööjõukulu inimese kohta Eesti kapitalil põhinevates ettevõtetes 112 000 krooni ning väliskapitalil põhinevates firmades 139 000 krooni (vt joonis 2).

Joonis 2. Olulisemate 2004. aasta majandusnäitajate jaotus äriühingute valitseva mõju alusel

Kaasatud välismaise päritoluga võõrkapitali⁷ analüüs näitab, et muu maailma kontrollitavad ettevõtted kaasavad tunduvalt rohkem välismaist võõrkapitali kui Eesti kontrolli all olevad firmad. Analüüsitavate ettevõtete poolt lepingu alusel võetud võõrvahendite ja välismaise päritoluga aktsia- või osakapitali mahust kaks kolmandikku on väliskontrolli all olevate ettevõtete bilansis ja ülejäänud Eesti poolt kontrollitavate ettevõtete tagasimakstav kohustus. Kui otseinvesteeringute andmete analüüs hõlmab vaid kontsernisiseseid väliskohustusi ja -nõudeid, jättes kõrvale muud laenuallikad, siis kogu välismaise võõrkapitali analüüs näitab, et 29% kaasatud laenuinstrumentidest ja aktsia- või osakapitalina sisse makstud investeeringutest on investeeritud välismaiste pankade või teiste kontserniga mitteseotud krediidiajandjate poolt (vt joonis 3).

Joonis 3. Kaasatud võõrkapitali liigid Eestis registreeritud äriühingutes (20 ja enam hõivatut) valitseva mõju alusel (seisuga 31.12.2004)

Omandiväärtpaberitesse paigutatud investeeringute osakaal on suhteliselt kõrge (37%). Kodumaiste investorite kontrollitavad ettevõtted on jaotatud kaheks: äriühingud, kus on kas otsene või kaudne välisosalus omakapitalis, ja sada protsenti kodumaisel kapitalil loodud ettevõtted. Viimastel on ka suurem välismaise võõrkapitali positsioon bilansis kui esimestel, kusjuures 43% nende väliskohustustest on võlaväärtpaberid. Kodumaise kontrolli all olevate ja välisosalusega ettevõtete väliskohustuste maht on suhteliselt väike. Üle poole (54%) kaasatud väliskapitalist on paigutatud aktsia- või osakapitali.

⁷ Võõrvahendite puhul on analüüsitud lepingulisi kohustusi, nagu lühi- ja pikaajalised laenud, kapitalirent ja võlaväärtpaberid, ning aktsia- või osakapitali. Analüüs ei hõlma kaubanduskrediiti, muid kohustusi ega tuletisinstrumente.

Kokkuvõtteks võib öelda, et olemasoleva statistika põhjal on Eesti majandus siiski veel suures osas kodumaise kontrolli all. Paraku tuleb nentida, et välismaise valitseva mõju all olevad ettevõtted on oma tegevuses efektiivsemad. Nad teevad rohkem investeeringuid innovatsiooni ning neil on lihtsam väliskapitali kaasata. Täielikult väliskontrolli all olevatest äriühingutest 60% on Soome, Rootsi, Taani, Norra ja Islandi valitseva mõju all. Kuna Eesti finantsvahendussektor on samuti suures osas Rootsi ja Soome pangasektori kontrolli all, võime järeldada, et Põhjamaade ärikultuuri ja majandusarengu mõju Eesti majandusele on tunduvalt suurem kui käesoleva analüüsi aluseks olev piiratud andmebaas näitab.